

правената от неизвестен майстор църква в Девическия манастир в Габрово (1848 г.). Тия широки слепи куполи са заети от турската архитектура. Всички тогавашни църкви обаче са ниски. Подът им е често няколко метра в земята. Те не извишават покривите си над околните сгради и често, ако нямат издадена отпосле камбанария, не се забелязват в силуета на града, в който минаретата на джамиите все още доминират с тънките си заострени профили. Фактът, че те са големи, обширни, показва обаче растящото благополучие на еснафа. Още в 1790 г. у нас се въвежда трикорабната голяма и широка базилика. Виждаме я за пръв път на юг — в Мелник. Църквата „Св. Никола“ в самия Мелник е строена в 1756 г. На север трикорабни базилики, както казахме, се строят в края на века.

Тоя тип трикорабни базилики беше изчезнал по нашите земи преди осем века. Откъде иде той сега? Той иде от Гърция и Македония, гдето майстори, ходили в Италия, носят неговия план. Не са обаче чуждите влияния първопричина за неговото въвеждане. Обществено-историческите условия на епохата са тая първопричина.

Разгледаме ли внимателно някои от тия църкви, строени преди 1840 г., ние ще видим, че те са много интересни (обр. 6—8, табл. I, II и III). Интересно е обаче и друго нещо в тях. Като ги гледаме, ние разбираме, че в течение на дългото турско робство българската архитектура е загубила много от своите технически похвати, и то тъкмо тия, които е прилагала в старата си монументална архитектура. Изчезването на българската монументална архитектура през това робство е довело до изчезването на архитектурните форми и на архитектурната техника, свойствена на старобългарската монументална архитектура. Като започват да строят наново монументални обществени сгради, българските майстори намират много малко архитектурни форми в местното строително наследство, с които новата архитектура може да бъде изградена. Те са забравили как се покриват със сводове широки (до 10—12 м.) и дълги пространства. Те не знаят как да украсят сградите си отвън, и по-голямата част от тия базилики са неукрасени отвън, не само защото от самото начало не трябва да обръщат внимание на поробителя, но и защото и самите майстори са загубили принципите на външната украса. И ето те започват да изграждат новата монументална българска архитектура с форми, които имат под ръка, и с похвати, с които са си служили,

когато са градили къщи и турски монументални постройки. Вместо с каменни или тухвени сводове те покриват тия църкви с дървени плафони. Вместо каменни колони те поставят вътре дървени колони, които измазват с хоросан, за да имитират каменните. Арките, които свързват колоните помежду им, са често полукръгли, но често те са заети от гражданската дървена архитектура — горните им части вървят по водоравни греди и тъкмо тия греди правят връзката (табл. III). Страничните им части са образувани от кривите на широки дървени капители. Майсторите после имитират с дървена извита конструкция каменни сводове най-напред само в средния кораб. Многобройните дървени решетки по галериите им и под тях, по стълбите за тия галерии са заети също от архитектурата на българската дървена къща. От тая архитектура идат и четириискатите покриви. Турските влияния са явни във вътрешността, в която турският барок се примесва с по-стари турски елементи, особено в украсата на плафоните. Външните стени на много от тия църкви не са изобщо украсени. В западната фасада се появяват открити или закрити с джамлъци галерии, поддържани често от каменни колони или каменни стълбове. По страничните фасади на някои черкви има плоски ивици (лизени), които образуват широки правоъгълни полета, в които са разположени прозорците и вратите (табл. I. 1). Турските влияния във външността на тия сгради са още по-силни — турски са каменните рамки на вратите и на прозорците. Арабски пречупени арки се появяват по фасадите, арабски аркадки красят често апсидите (таблица I, 2). Турски понижени арки завършват някои отвори. Куполът на църквата в Преображенския манастир или тоя на църквата в Девическия манастир в Габрово отвън е зает от куполите на малките джамии (табл. XV.) или на турските бани. Водоравните елементи в тия църкви са силно подчертани — цялата им конструкция се развива водоравно (обр. 7 и 8). Колоните им са високи от 3 до 5 м. Църквите са изобщо слабо осветени, тъмни. Атмосферата, която се диша в тях, е все още мистичната средновековна атмосфера на светлините на свещите и на кандилата и на техните отражения, особено в утринните и вечерни часове, в които се извършва службата. Тяхната вътрешност представлява все още един затворен свят, един свят сам за себе си, особен, странен и различен от света на дневната светлина, от света, който го заобикаля. Затова те не са украсени и